

Kunnen wij de Arabieren eigenlijk wel begrijpen?

Jos Strengholt

Heeft u nou nooit, dat u zich verbijsterd afvraagt waarom Arabieren, of moslims, zich gedragen zoals ze doen? Mijn ervaring is dat wij Nederlanders, of wij westerlingen, al snel de handdoek in de ring gooien als Arabieren zich anders gedragen dan wij en direct naar de islam wijzen als drijfveer voor hun gedrag. Is dat niet te gemakzuchtig? Proberen we die vreemde Arabieren wel echt te snappen?

De islam is inderdaad van groot belang in het begrijpen van Arabieren en moslims. Religie speelt een veel belangrijker rol in het persoonlijke en publieke leven in de samenlevingen van het Midden-Oosten dan bij ons in Nederland. Vroeger was dat wel anders. In onze Europese

Middeleeuwen speelden kerk en christelijk geloof een enorme rol.

Maar niemand haalt het in zijn hoofd om alles wat in de Middeleeuwen in Europa gebeurde, simpelweg terug te voeren op het christendom. Mensen en hun samenlevingen zijn immers veel ingewikkelder? Om het handelen van Nederlanders, of Duitsers, of Fransen te begrijpen in hun cultuur, oorlogen, grensveranderingen, religie, landbouw, handel, kun je niet domweg naar

de bijbel of naar de Paus in Rome verwijzen. En om Arabieren en moslims te begrijpen, kun je dus werkelijk niet net doen of kennis van de islam ineens alles verheldert.

Trouwens, het is sowieso moeilijk om ‘Arabieren’ of ‘moslims’ goed te beschrijven, want die termen zijn abstracties. Arabieren en moslims in Marokko zijn enorm anders dan Arabieren in Irak of moslims in China. Daarmee ondermijn ik in zekere zin ook wat ik zelf te zeggen heb, want ik ga ook wat generaliseren over Arabieren. Hoe moet je anders over zo'n thema praten?

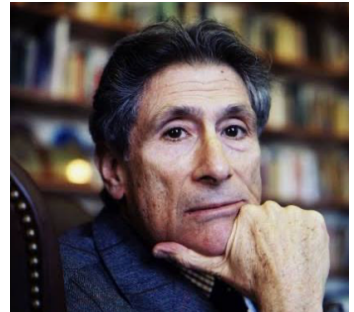
Exotisch, emotioneel en erotisch

We zitten bij onze pogingen om Arabieren te snappen met nog een extra probleem. We hebben ze immers al eeuwenlang een dik rood stempel met het woord “Anders” op hun voorhoofd gedrukt. Is het mogelijk om mensen die je a priori tot ‘anders’ of zelfs ‘vijanden’ verklaart, echt te begrijpen? Voor begrip is een mate van empathie nodig, lijkt me. Dit hele thema van hoe moeilijk het voor ons westerlingen is om de Arabische wereld te snappen, is blootgelegd door Edward Said, een Palestijnse-Egyptische professor in de Verenigde Staten. Hij publiceerde in 1978 zijn boek *Orientalism*. Daarmee begon hij een discussie die ook vandaag de dag in academische kring nog doorgaat. Zijn conclusie

daarin was heel pessimistisch: het westen - en hij had het met name over de westerse academische wereld - snapt bar weinig van de Arabieren. Daarmee maakte hij zich niet erg geliefd bij veel collega's in de VS en Europa die aan de universiteiten les geven over de Arabische wereld of over de islam, want als Said gelijk zou hebben, zou hun werk vrij zinloos zijn.

Said betoogde in zijn boek, dat de westerse wereld de neiging heeft om de verschillen tussen Arabische landen en hun culturen enerzijds en de westerse wereld anderzijds systematisch te overdrijven. Vaak worden Arabieren afgeschilderd als exotisch, achterlijk, onbeschaafd en soms als gevaarlijk. Said noemde die manier van naar de Arabieren kijken 'oriëntalisme'. Volgens hem begon die manier van kijken in de tijd van de Europese Verlichting en de kolonisatie van de Arabische wereld. Europa rationaliseerde zijn kolonisatie door te wijzen op de noodzaak van ingrijpen in de Arabische wereld, omdat die wereld zo anders en inferieur was. Europeanen hadden bovendien de behoefte om zichzelf te definiëren als verstandig, intellectueel, beheerst en modern. Sociologen wijzen erop, dat wij als mensen behoefte hebben om onszelf te zien als onderdeel van een groep die duidelijk gedefinieerd is. Een groep heeft grenzen nodig. Voor Europeanen was het dus nodig om te onderstrepen dat de mensen buiten Europa precies het tegendeel zijn van onszelf: Arabieren zijn emotioneel, handelen irrationeel, onbeheerst en op een verouderde manier.

Frankrijk en Groot Brittannië, de voornaamste koloniale machten, speelden een grote rol in het ontstaan van allerlei stereotypen over de Arabieren. Frankrijk koloniseerde Algerije vanaf 1830, en toen ansichtkaarten populair werden, tussen 1900 en 1930, verstuurden de Franse kolonisten miljoenen foto's uit Algerije naar Frankrijk. Op die foto's leek het net of de camera een werkelijk moment in het alledaagse leven vastlegde, maar dat was natuurlijk niet zo. Exotisch uitgedoste mannen en vrouwen op de ansichtkaarten zaten in een studio van een Fransman in Algiers. Maar zulk soort foto's 'bewezen' intussen wel de exotische, achterlijke, vreemde gewoontes van de Arabieren. Malek Alloula laat in zijn boek *The Colonial Harem* zien dat dit soort foto's niet veel zeggen over de werkelijkheid in Algerije, maar meer over het perspectief van de Franse

koloniale macht. In Engeland gebeurde hetzelfde; landen als Irak, Jordanië en Egypte, waar Engelse troepen de macht hadden, werden geliefde reisbestemmingen voor de rijke elite. Met eigen ogen wilde die zien hoe exotisch, emotioneel en erotisch die Arabieren wel niet waren. En de toeristen kwamen uiteraard terug in Londen met verhalen die het anderszijn van de Arabieren bevestigden, want dat was precies wat ze wilden zien op hun tochten door de landen van het Midden-Oosten.

Gewelddadig en onbetrouwbaar

Na de onafhankelijkheidsoorlogen van de Arabieren, en vooral sinds de jaren 60 van de vorige eeuw, hebben Arabieren een veel meer sinister imago dan voordien. Hun verzet tegen Israël speelt daarin een grote rol, en Israël heeft zeker bijgedragen aan het versterken van dit slechte imago van de Arabieren. Het is immers in Israël's voordeel dat Arabieren continue als gewelddadig en onbetrouwbaar worden voorgesteld. Een modern voorbeeld hiervan is de Israëlische organisatie MEMRI, die voortdurend video's van extreme uitspraken van islamitische leiders met ondertiteling openbaar maakt. MEMRI bestaat om westerse regeringen en militaire inlichtingendiensten te helpen en te steunen in hun strijd tegen terreur en om westerse pogingen te steunen om vrede in het Midden-Oosten te bewerken. Intussen is MEMRI vooral een instrument van rechts Israël. Het brengt vooral Arabische en islamitische extremisten in beeld, want dat bevestigt immers dat Israël steeds bedreigd wordt en dat Israël's hard anti-Palestijns beleid niet meer dan logisch is. Vliegtuigkapingen, bomaanslagen en vooral de aanslag op de Twin Towers in New York (2001) maakten natuurlijk geen eind aan de gewelddadige stereotypen. Al-Qaeda, de Taliban en ISIS lijken dit imago te bevestigen.

Dr Jack Shaheen, geboren in Pittsburgh in een gezin van Libanese immigranten, onderzocht hoe in Amerikaanse films Arabieren worden afgebeeld. In zijn boek *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People* (2001) bespreekt hij ongeveer 1000 films die tussen 1896 en 2001 werden gemaakt - in al die films komen Arabieren voor. Ja, hij bekeek ze allemaal. Hij constateerde dat volgens Hollywood, Arabische mannen 'brute moordenaars, vuile verkrachters, religieuze fanaticelingen, olierijke domoren, en misbruikers van vrouwen' zijn. De

Arabische man op het witte doek heeft meestal een baard, een zonnebril, een limousine, veel vrouwen, met oliebronnen of kamelen op de achtergrond. Of hij heeft een automatisch wapen, hij bidt tot Allah, en dan begaat hij een daad van zinloos terrorisme. Arabische vrouwen zijn doorgaans buikdanseressen, onderdeel van een harem, of soms

terrorist. Van de 1000 films gaven volgens Shaheen slechts 12 een positieve indruk van Arabieren en 50 waren 'neutraal'.

Zijn we nog wel in staat door de extremistische bomen het Arabische bos te zien? Dat is moeilijk, want onze media laten bij uitstek keer op keer zien wat er misgaat in de Arabische wereld. Wie alleen het journaal bekijkt of korte krantenartikelen leest, ziet de stereotype imago's steeds bevestigd. Aanslagen, oorlogen, dictaturen, extremisme. Dat heeft de aandacht, en logisch ook: media benadrukken uiteraard dat wat anders, vreemd en opvallend is. Dat het gras elke dag groeit, dat de zon weer opgaat, dat krijgt geen aandacht. Maar ook niet dat elke dag in Egypte, Marokko, ja zelfs in Syrië, miljoenen kinderen gewoon naar school gaan en leren lezen, schrijven, rekenen; dat vaders elke dag naar hun fabriek gaan met hun lunchpakketje in de tas; dat vrouwen in de Arabische wereld banen hebben; dat mensen dromen van een goede toekomst; dat er romantische films worden gemaakt; dat mannen na hun werk met elkaar een kop koffie drinken; dat miljoenen aan de buis gekluisterd zitten als er voetbal wordt gespeeld.

Er is meer dan religie. . .

De grote meerderheid van de Arabieren is moslim, maar dat wil niet zeggen dat je vanuit die religie alles kunt verklaren. Bovendien, ieder beleeft zijn religie weer anders, net zoals dat onder christenen in Nederland het geval is. Voor sommige moslims is hun religie vooral een kwestie van cultuur; voor anderen gaat het om het hart; weer anderen zien de islam vooral als hun politieke motivatie. Dus wil je Arabieren begrijpen, dan moet je verder kijken dan de islam. Je moet kijken naar hun geschiedenis, hun cultuur, hun economie, de boeken die ze lezen, hoe ze gebukt gaan onder dictators, de corruptie, het gebrek aan echt goede scholen, de armoede, het watergebrek, de manier waarop de westerse wereld soms met groot geweld ingrijpt. En als je al die zaken in ogenschouw neemt, is het opvallend dat die Marokkanen, Egyptenaren, Syriërs, ook maar gewone mensen zijn, net als wij in Nederland. Meestal met dezelfde idealen en dromen.

Toch zijn Arabieren vaak best lastig te doorgronden. Net zo goed als wij moeite hebben om Chinezen, Russen, Britten, Italianen, Congolezen, of Chilenen te snappen. En die hebben op hun beurt weer moeite om ons, Nederlanders, te snappen. Leg maar eens uit dat wij oude mensen in bejaardentehuizen stoppen, en dat we onze ouders daar dan een paar keer per maand een uurtje bezoeken. Of waarom wij als Nederlanders zo asociaal zijn om werk en afspraken altijd belangrijker te laten zijn dan omgaan met familie en vrienden. Of waarom wij zo boos worden als mensen een half uur te laat op een afspraak komen. Of waarom in Nederland God uit het openbare leven is verbannen. Of waarom wij altijd zo angstvallig vermijden andere mensen fysiek aan te raken, in bus of trein bijvoorbeeld.

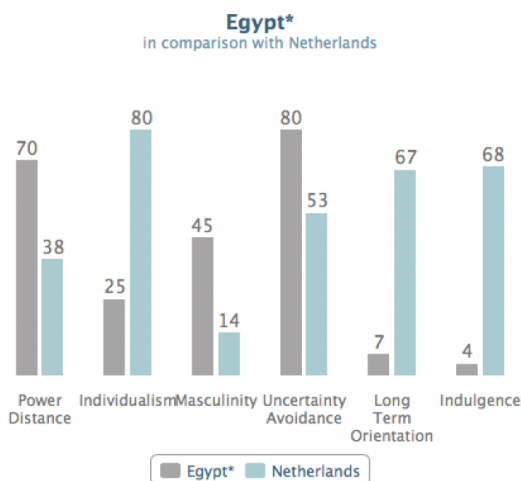
De Nederlandse socioloog Geert Hofstede heeft een heel bruikbaar instrument ontwikkeld om andere culturen beter te begrijpen. Op zijn website www.geert-hofstede.com kun je de cultuur van landen met elkaar vergelijken op een zestal terreinen, waardoor je goed kunt voorspellen op welk gebied je moeite zult hebben om met elkaar samen te

werken of elkaar te begrijpen. Een vergelijking tussen Nederland en Egypte maakt dit duidelijk. Hofstede vergelijkt beide landen met een grafiek die de culturen ‘samenvat’. Dat kan je natuurlijk ook bekritisieren, omdat het generaliseert, maar het helpt in het algemeen goed om naar een andere cultuur te kijken. Wie als Nederland wil begrijpen hoe de meeste Egyptenaren denken en functioneren, moet rekening houden met de mate waarin Egyptenaren zich gedwee gedragen ten aanzien van gezag. Geen wonder, na meer dan 65 jaar militaire dictatuur. Wie hoort bij de families van de militaire leiders, kan carrière maken; wie daar niet bij hoort kent zijn plaats, lager op de ladder. Deze houding jegens politieke machthebbers, of vaders, of directeuren, of afdelingshoofden, is heel anders dan we in Nederland gewend zijn. Dit leidt er bijvoorbeeld toe, dat Egyptenaren veel meer bij hun titel willen worden aangesproken dan je als Nederlander gewend bent. Wie voor ingenieur heeft gestudeerd stelt zich meestal voor als ‘ik ben ingenieur zus en zo.’ En het betekent dat je in het publiek je baas nooit moet tegenspreken; doe je dat toch dan zul je zonder meer op represailles kunnen rekenen.

De eer van de familie

Egyptenaren zijn ook veel minder individualistisch dan wij. Het leven draait in de eerste plaats om de familie en de plaats die je binnen je familie inneemt. Aangezien je loyaliteit in de eerste plaats bij je familie ligt, kan die dus niet bij je werk of je werkgever liggen. Loyaliteit aan je familie is in het algemeen belangrijker dan de vraag of iemand goed of kwaad heeft gedaan. Als je neef een dief is, of een terrorist, zul je die neef niet snel bij de politie aangeven - de eer van de familie gaat immers voor alles. Deze erecode speelt een grote rol in Egypte en in veel niet-westerse landen. Als een neef de eer van de familie schade kan berokkenen, zul je die niet bij een instantie buiten de familie

aangeven. Zo'n schandelijke neef kan nog eerder op de wraak van de familie rekenen - want de familie lost zoiets liever intern op. De noodzaak om de eer hoog te houden zorgt ook dat Arabieren, in de ogen van Nederlanders, vaak lijken te liegen. Een eigen fout zal men niet snel toegeven, want dat tast de eigen eer aan. Maar ook om mijn gevoelens te ontzien, is vaak tegen mij 'gelogen'. Het zou niet eervol zijn om recht in mijn gezicht 'nee' te zeggen als ik iets van iemand wilde, dus wordt gewoon 'ja' gezegd. Maar dan doorgaans wel met de toevoeging, insha allah, zo God het wil. Op Hollanders die graag zonder schroom 'eerlijk' willen zijn, komt die Arabische manier van doen al snel als oneerlijk of als liegen over. Dat is het helemaal niet; als je de Arabische cultuur wat beter leert kennen, ontdek je al snel wat mensen werkelijk bedoelen met hun ja of nee. Ze zijn helemaal niet onduidelijk, maar beleefd. Ze vinden ons Nederlanders juist enorm onbeschoft. Is dat dan iets om trots op te zijn?

Manlijk of vrouwelijk

De Egyptische samenleving is beduidend 'manlijker' dan de Nederlandse; wij Nederlanders zijn extreem 'vrouwelijk'. Voor Hofstede betekent 'manlijk' dat een samenleving meer wordt gedreven door competitie, succes, en wat je kunt bereiken. Je bent succesvol als je de top bereikt. "Vrouwelijk" betekent voor hem een samenleving waarin de kwaliteit van het leven en zorg voor elkaar primair zijn, en waar jezelf onderscheiden niet als iets positiefs wordt gezien. Nederland is een extreem 'vrouwelijke' samenleving in dit opzicht. Je moet vooral je hoofd niet boven het maaiveld uitsteken! We werken om te leven, niet omgekeerd; managers zoeken naar consensus; gelijkheid en solidariteit worden gewaardeerd; we leggen de nadruk op welzijn, en hebben liever wat meer vakantie dan een beter salaris. Vergeleken met Nederland is Egypte veel manlijker, maar toch scoort Egypte in dit opzicht ook niet heel hoog. In Egypte kun je ook niet gemakkelijk veel bereiken door hard werken; veel beter werkt het hebben van een goed relatiernetwerk - daardoor kunnen ook tamelijk onbekwame mensen hogerop komen. Ook in Egypte kiezen mensen liever voor meer vrije tijd dan voor een hoger salaris. Opvallend, als Egyptenaren dat doen beschouwen we dat al snel als bewijs van hun luiheid. Als Nederlanders dit doen, vinden we het verstandig; we zijn jaloers op mensen die vroeg met pensioen kunnen.

De briljante baas

Egyptenaren durven minder risico's te nemen dan Nederlanders; misschien is dit omdat ze armer zijn en daardoor de werkelijkheid minder naar hun hand kunnen zetten. Of het is omdat het nemen van risico's in de almachtige ambtenarij hard wordt afgestraft. Je moet nooit iets doen waardoor de baas minder briljant lijkt, want de baas zal je ervoor straffen. Promotie maak je door niet op te vallen en door gewoon je werk te doen. Overigens heeft de islam wel degelijk met dit soort gedrag te maken; als je religie je leert dat voor alles wat je doet een regel of wet bestaat, is het mentaal moeilijk om buiten de gebaande paden te treden. In hun besluitvorming zijn Egyptenaren veel minder dan Nederlanders

gericht op de lange termijn; in een heel normatieve samenleving als die van Egypte is dat ook niet nodig. De normen die je hebt - vaak ontleend aan je religie, maar ook aan je cultuur in het algemeen - hebben in het verleden hun kracht bewezen, dus zullen ook voor de toekomst voldoende zijn. Bij mensen die zo denken, is pragmatisme eigenlijk ongewenst. Er is geen aanleiding tot radicale beleidswijzigingen in onderwijs, of economie, of in gezondheidszorg. Wie weinig interesse heeft in planning voor de toekomst zal ook minder sparen voor de toekomst, maar is meer gericht op korte termijn resultaten.

Hofstede's zesde manier om naar culturen te kijken, is met de vraag in welke mate men toegeeft aan zijn genotzucht. Daar zijn wij als Nederlanders vrij goed in. Als wij iets wensen, dan willen we dat graag snel, en we menen dat we daar een soort recht op hebben. We vinden dat we moeilijkheden niet moeten accepteren. Egyptenaren hebben in dit opzicht veel meer terughoudendheid. Sociale normen zorgen dat ze zich minder overgeven aan het zoeken naar hun plezier, en dat wordt vaak zelfs als iets kwalijks gezien. Vooral voor de miljoenen armen is dit een praktische kwestie; waarom zou je je illusies maken en veel wensen hebben, als je die toch nooit zult kunnen waarmaken? Het is dan ook geen wonder dat veel Egyptenaren veel cynischer en pessimistischer zijn dan Nederlanders. 'Bij ons wordt het toch nooit wat.' Je hoort Egyptenaren heel vaak klagen over hun eigen leven, hun land, hun samenleving.

Open ogen en een open hart

Natuurlijk heeft de islam invloed op het gedrag en op de cultuur van Arabieren. Maar een econoom zal veel kunnen terugvoeren op de economie van een land. Een historicus ziet in het verleden alle verklaringen voor het gedrag van vandaag. Het leven is niet eenduidig maar gelaagd en complex. Wie kan zijn eigen handelen helemaal vanuit slechts één gezichtspunt begrijpen? Ook het handelen en denken van mensen uit andere culturen moet worden gezien vanuit een veelheid van verklaringen. Arabieren begrijpen is lastig, omdat ze een heel andere cultuur, met een eigen economie en een unieke geschiedenis en een eigen godsdienst hebben, waar we als Nederlanders hard op moeten studeren voor we het 'begrijpen'. Maar we hoeven over het begrijpen van Arabieren niet pessimistisch te zijn. Het zijn mensen als wij. Als we die mensen tenminste maar een eerlijke kans geven om begrepen te worden. Maar daarvoor moet je niet alleen open ogen maar ook een open hart hebben, om de ander te respecteren in alle aspecten van zijn bestaan. En dan nog is het vaak knap lastig iemand uit zo'n andere cultuur goed te doorgronden.

Dit artikel verscheen in 2018 in een boekje *Van theologie tot toverbal*, uitgegeven door stichting Arab Vision